

Marek Gramlewicz

Wolontariat i jego znaczenie w pracy socjalnej

Voluntary service and its meaning in social work

Keywords: *voluntary service, social work*

Obecnie coraz częściej można usłyszeć o wolontariacie jako zjawisku, które stało się modne. Promują go zarówno media, jak i szkoły. Tak naprawdę nie jest on jednak niczym nowym. W naszą kulturę wpisał się już dość dawno, jednak wówczas kiedy się kształtował nazywano go nieco inaczej. Samo słowo wolontariat dla Polaków jest stosunkowo nowe. Jego korzenie wywodzą się z pracy społecznej, kiedy ludzi działających na tym polu określano mianem społeczników bądź filantropów, dziś mówi się o nich wolontariusze [Firley, 2002: 9]. Kiedyś w obiegu funkcjonowało stwierdzenie wolontariusz, w praktyce jednak dotyczyło ono praktykanta, który uczył się zawodu, lub też ochotnika w wojsku.

W różnych krajach wolontariat ewoluował i zmieniał się w różnym czasie. Działo się to za sprawą przemian zachodzących w tych państwach, w których pod różną postacią występował.

W Niemczech tradycja wolontariatu sięga 1788 roku. Pierwszym dokumentem regulującym pracę wolontarystyczną był Hamburski Regulamin dla Ubogich. Wprowadzał podział na okręgi w miastach i gminach, w których mogli pracować wolontariusze. Współcześnie rozumianemu wolonta-

riatowi początek wyznaczył System Elberfeld, czyli Regulamin dla Ubogich w Elberfeld z 1853 roku, umożliwiający poprzez swoje zapisy działania, które przyczyniły się do znacznego rozwoju wolontariatu w Niemczech w późniejszym okresie.

Z kolei działania wolontarystyczne w Wielkiej Brytanii sięgają wieku XV. Początkowo kościół prowadził tam akcje mające na celu pomoc sąsiadom. Ruch świecki pojawił się dużo później, bo w wieku XIX. Wolontariusze zapewniali pomoc społeczną, której państwo nie zapewniało jeszcze w tym okresie. Później wolontariusze zostali odsunięci na boczny tor, a pomocą zajęło się państwo. Po pewnym czasie okazało się, że państwowe służby społeczne są zbyt biurokratyzowane i mało wydajne. Lata sześćdziesiąte XX wieku przyniosły znaczny rozwój działalności wolontariuszy. Ten czas określano mianem złotego czasu wolontariuszy.

We Francji pierwszą próbą uregulowania pracy wolontariuszy była ustawa z 1901 roku o wolności zrzeszania się. Po zakończeniu II wojny światowej działalność wolontarystyczna zeszła na dalszy plan, za sprawą rozwoju rynku pracy. Jednak lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte ubiegłego wieku przyniosły rozwój działalności stowarzyszeń, które opierały swoją pracę na wolontariacie [Siemieńczuk, 2000: 3-4].

Jeśli chodzi o pojęcie wolontariatu współcześnie, to ma on swój rodowód w praktyce pomocy innym. „Jednym z pierwszych ludzi, którzy pojowali wolontariat w obecnym znaczeniu był Pierre Ceresole (szwajcarski pacyfista). W 1920 roku zorganizował on pierwszy obóz – Service Civil Volontaire – będący reakcją na wydarzenia i następstwa I wojny światowej. W obozie zebrał ochotników spośród walczących ze sobą uprzednio krajów, aby odbudować ze zniszczeń wojennych wioskę w pobliżu Verdun”. Później organizował kolejne tego typu obozy. Z czasem pojawiało się wiele grup inspirowanych jego twórczością, próbowały one realizować ideę Ceresole’a, czyli ideał bezinteresownej miłości i pokoju. Pacyfista, o którym mowa, był swego rodzaju pionierem wolontariatu na świecie, rozpowszechnił go i pokazał ludziom, że nawet wrogowie mogą pracować ramię w ramię w imię wyższego dobra.

Po zakończeniu II wojny światowej powstało wiele inicjatyw i organizacji międzynarodowych, promujących wolontariat. Jedną z nich jest UNESCO, które powołało do życia instytucję mającą ułatwić współpracę i koordynację organizacji wolontariackich CCIWS (*Coordinating Committee for International Voluntary Service*), zrzeszającą obecnie ok. 140 organizacji. W stosunku do idei pierwotnych Ceresol'a, pole działalności tych organizacji znacznie się rozszerzyło". Jak widać na przytoczonym przykładzie po zakończeniu II wojny światowej wolontariat zaczął się bardzo szybko rozwijać. Dzięki powstawaniu organizacji międzynarodowych organizacje wolontariackie istniejące w poszczególnych krajach miały większe szanse rozwoju. Dodatkowo cały czas mogły i nadal mogą poszerzać zakres swojej działalności.

Równie bogate korzenie wolontariatu posiadają Stany Zjednoczone. „W 1973 roku stowarzyszenie agencji socjalnych United Way of America dokonało ilościowego podsumowania działań ochotniczych, które wykazało, że stowarzyszenie i jego agencje członkowskie korzystały rocznie, średnio z 2,4 miliarda godzin pracy ochotniczej, a najwyższe nasycenie działalnością wolontariuszy (80%) występuje w samych zadaniach programowych, nie zaś przy planowaniu czy zbieraniu funduszy” [Skidmore, Thackeray, 1996: 54]. Jak pokazuje powyższy przykład już 37 lat temu w USA wiele osób angażowało się w dobrowolną i nieodpłatną pracę na rzecz innych. Z czasem wolontariat stawał się jednak coraz bardziej znany i jeszcze większa ilość osób zaczęła się nim interesować.

W Polsce wolontariat jest znany już od kilku wieków i w tym okresie przybierał różne postacie i nazwy. Przytaczając stanowisko A. Podgóreckiego należy powiedzieć, że dokonuje on porównania współczesnych wolontariuszy do dawnej polskiej inteligencji, która także służyła bezinteresownie naszemu krajowi. Walczyła ona o niepodległość, opiekowała się słabszymi, pokrzywdzonymi oraz potrzebującymi pomocy. Autor zwracał uwagę na to, że kiedyś działanie inteligencji było bardziej rozproszone, indywidualne i spontaniczne. Obecnie działanie wolontariuszy stało się bardziej zorganizowane [Podgórecki, 1998: 32]. Z kolei w Polsce w okresie

socjalistycznym charakter wolontariatu utracił pierwiastek dobrowolności i bezinteresowności, co spowodowało sporą niechęć do tego zjawiska. Dopiero transformacja ustrojowa umożliwiła ożywienie i rozpowszechnienie tej działalności [Nowosiadły, 2006: 9]. Po roku 1989 nastąpił znaczny rozwój organizacji pozarządowych, a co za tym idzie również wzrost zaangażowania obywateli w działalność społeczną. Już po kilku latach odnotowano, że w organizacjach pozarządowych działa ponad dwa miliony wolontariuszy.

Wolontariat w Polsce, we współczesnym tego słowa rozumieniu, funkcjonuje od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. W roku 1993 powstało w Warszawie Centrum Wolontariatu, była to pierwsza tego typu placówka w Polsce. W tym czasie istniały już pewne podstawy funkcjonowania wolontariatu, szczególnie zatrudnienia wolontariuszy. Prawie wszystkie aspekty zostały uregulowane wprost lub za pomocą przepisów regulujących stosunki pracownicze lub zlecenia [Gluziński, 2005: 86]. Należy jednak powiedzieć, że odpowiednie przepisy nie były stworzone z myślą o wolontariacie. W roku 2000 pojawiły się pierwsze zapisy o wolontariacie w dwóch aktach prawnych: w znowelizowanej ustawie o pomocy społecznej i w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej, regulującym zasady pracy wolontariuszy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Odtąd było już wiadomo, że wolontariat, przynajmniej w dziedzinie pomocy społecznej, nie jest nielegalny. Pozostawały jednak inne dziedziny i miejsca pracy takie jak szpitale, centra kultury, organizacje ekologiczne itp. Było to również kolejnym przyczynkiem do dyskusji o potrzebie i zakresie regulacji prawnych dotyczących wolontariatu [Maciuła, 2001: 9-10]. Sytuacja, która początkowo zmierzała ku rozwiązaniu zaczęła komplikować się za sprawą wprowadzenia reformy ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych. Jednak z 24 kwietnia 2003 roku weszła w życie ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, która w jasny sposób określiła podstawowe kwestie dotyczące wolontariatu w Polsce. Prawdą jest jednak, że w porównaniu z pracą społeczną czy altru-

zmem, z którymi mieliśmy do czynienia kiedyś, dzisiejszy wolontariat jest bardzo podobny.

Nie wnikając w koncepcje psychologiczne człowieka, należy wyjść z założenia, że ludzie realizujący dzisiaj programy wolontariatu są tacy sami jak 50 lat temu - mają te same potrzeby, można ich nagradzać w ten sam sposób, stosować te same zasady postępowania. Ale u podstaw tego działania leży szczerłość, dobrowolność i przekonanie, że jest ono skierowane do innych potrzebujących, że nie jest to manipulacja zakładająca wykorzystanie dobrych chęci i umiejętności ludzi w celu osiągnięcia korzyści przez elitę rządzącą [Ochman, Jordan, 1997: 7]. Dzięki powyższemu przykładowi możemy zauważyć, że obecnie wolontariusze pomagają z podobnych pobudek, co niegdyś filantropi i tak jak oni nie liczą na żadne korzyści majątkowe. Z tą tylko różnicą, że kiedyś ludzie mieli inne potrzeby niż dzisiaj i pomoc pracowników społecznych była potrzebna w nieco innych dziedzinach życia. Obecnie długość życia ludzkiego wydłuża się i właśnie osoby starsze bardzo często potrzebują pomocy wolontariuszy.

Wolontariusze najczęściej podejmują pracę w organizacjach pozarządowych. Na ten fakt mogą mieć wpływ regulacje prawne, które weszły w życie w 2003 roku. „Obowiązujące ustawodawstwo polskie reguluje włączanie się nieopłacalnych pracowników w działania prowadzone przez instytucje publiczne” [Nowosiadły, 2006: 10]. Dzięki tym regulacjom bardzo wiele osób bardziej przyjaźnie patrzy na wolontariat. Prawdopodobnie dzięki nim liczba ochotników chcących zostać wolontariuszami stale rośnie.

Istota wolontariatu i jego perspektywy

„Obecnie termin wolontariat stosowany jest na określenie dobrowolnej, ochotniczej i świadomej pracy stałej lub okazjonalnej na rzecz innych (nie licząc rodziny, przyjaciół i znajomych)” [Kanios, 2008: 46]. Pojęcie to jest również definiowane jako zróżnicowany ruch społeczny, który można opisać przez wskazanie jego istotnych elementów, opiera się na bezinteresownej woli służenia innym ludziom. Nie jest zatem motywowany chęcią

znalezienia pracy i zarobku. Zaangażowanie wolontariusza wynika z jego dobrej woli, a nie z wiążących go norm. Wolontariat zakłada pewną ciągłość i systematyczność w działaniach podejmowanych bezpośrednio na rzecz najbardziej potrzebujących [Kanios, 2008: 47]. Powyższa definicja jest najbardziej adekwatna i pozwala na szersze rozwinięcie omawianego tutaj tematu. Przedstawia ona w prosty sposób, czym jest wolontariat. Ponadto określa, jaki rodzaj pomocy uznawany jest za pomoc wolontarystyczną. Można wyróżnić pewne cechy opisujące samo zjawisko wolontariatu, do których zaliczyć należy:

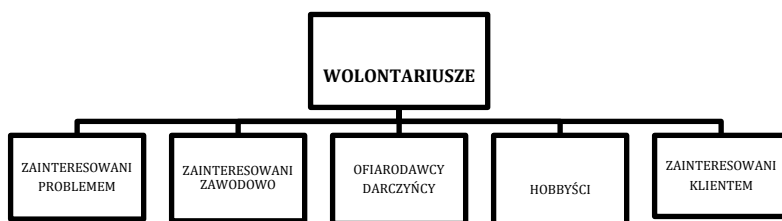
- świadomą bezinteresowność,
- bezpośredniość,
- ciągłość, czyli systematyczność [Gawroński, 1999: 224].

„Wolontariusz to osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie. Co istotne wolontariusz nie jest pracownikiem. Wykonywane przez niego świadczenia nie są świadczeniem pracy, tylko świadczeniem odpowiadającym świadczeniu pracy” [Gluziński, 2005: 87]. W zasadzie najważniejszą regułą wyznaczającą zasady działania wolontariuszy jest bezpłatność. Osoby świadczące pomoc nie otrzymują za nią wynagrodzenia. Człowiek chcący zostać wolontariuszem musi podjąć świadomą decyzję, że chce poświęcić swój czas, siły i umiejętności w służbie drugiemu człowiekowi. Po podjęciu decyzji o tym, że zostaje się wolontariuszem taka osoba jest zobowiązana do regularnego wywiązywania się z przyjętych na siebie obowiązków [Gawroński, 1999: 224-225].

Wolontariuszami są osoby w różnym wieku. Jednak z badań prowadzonych na zlecenie Centrum Wolontariatu w Warszawie wynika, że co czwarty polski wolontariusz to młody człowiek między osiemnastym, a dwudziestym piątym rokiem życia. Młodzi ludzie bardzo często zostają wolontariuszami, niestety większość z nich przestaje działać w wolontariacie po zakończeniu edukacji. Dlaczego zostają wolontariuszami? Na to pytanie odpowiedź jest stosunkowo prosta. Wyjaśnia to następujący cytat: „Cechuje ich otwartość i ciekawość świata. Wolontariat to dla nich forma buntu

przeciwko zastanej rzeczywistości, marazmowi społecznemu, bezradności i brakowi życiowych perspektyw” [Urban, 1997: 45-50]. Wśród wolontariuszy można wyróżnić kilka kategorii, biorąc pod uwagę pobudki kierujące ich aktywnością. Istnieje kilka podziałów wolontariuszy, które przedstawiają różni autorzy. W niniejszej pracy zostanie przedstawione tylko kilka z nich, ponieważ w zasadzie wszystkie są w pewnym stopniu podobne do siebie i się uzupełniają. Obrazuje to schemat przedstawiony na rysunku 1.

Rys. 1. Kategorie wolontariuszy

Źródło: M. Załuska, J. Boczoń (red.), *Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim*, Katowice 1998, s. 96.

Wynika z tego, że poziom wolontariatu jest różny w zależności od miejsca, z którego dany człowiek włącza się w ten proces.

Wolontariuszy można scharakteryzować również za sprawą ich zaangażowania w pracę społeczną. Można wyróżnić trzy grupy ochotników:

- okazjoniści, którzy włączają się w pojedyncze akcje,
- średniodystansowcy, którzy działają aktywnie, lecz tylko do momentu osiągnięcia swojego celu, później aktywność ustaje,
- działacze permanentni, którzy wiążą z aktywnością społeczną sens swojego życia [Załuska, 1998: 96].

Istnieje wiele podziałów przypominających przytoczony powyżej. Nie każdy może jednak zostać wolontariuszem. Kandydat na wolontariusza musi jednak posiadać pewne predyspozycje, które są niezbędne do pracy

w danym środowisku. Dlatego też taka osoba musi najpierw przemyśleć z kim chce pracować i czy nadaje się do właśnie takiej pracy. Nie każdy może pracować z osobą niepełnosprawną, dzieckiem, czy osobą starszą. Wpływ na to mają właśnie predyspozycje, jako przykład można podać tutaj osobę z zawodowym wykształceniem, która może nie być w stanie pomóc nastoletniemu dziecku z nauką. Ponadto kandydat na wolontariusza powinien określić ile czasu tygodniowo może poświęcić pracy wolontarystycznej. Jest to potrzebne między innymi w przypadku konieczności skorzystania z ubezpieczenia, którym objęci są wolontariusze. Należy również zwrócić uwagę, że osoba chcąca być wolontariuszem musi być pełnoletnia. W przypadku osób nieletnich niezbędna jest pisemna zgoda opiekuna prawnego, który razem z takim wolontariuszem będzie podpisywać porozumienie wolontarystyczne. Niestety nie wszędzie osoba nieletnia może zostać wolontariuszem.

Oczywiście na świecie wolontariat rozwija się również bardzo szybko. Ruch ten przebija się nie tylko do świadomości Polaków, ale znajduje wśród nich zwolenników, którzy choć na moment angażują się w tę działalność. Obecnie w Polsce wolontariat jest bardzo modny i staje się coraz bardziej rozpowszechniany. Wielu sportowców, czy prezenterów telewizyjnych zachęca do bycia wolontariuszem. Na pracę w organizacjach skupiających wolontariuszy decyduje się coraz więcej osób między innymi, by pomagać potrzebującym, czy zdobywać doświadczenie. Są to ludzie w różnym wieku, posiadający różne wykształcenie, mający różne poglądy, dzięki temu możliwa jest pomoc w bardzo szerokim zakresie. „Ustawa z 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wprowadza możliwość angażowania wolontariuszy m. in. w organach administracji publicznej, czy w jednostkach organizacyjnych podległych organom administracji publicznej lub nadzorowanych przez te organy” [Gluziński, 2005: 86]. Za sprawą powyższej ustawy wolontariat w Polsce rozwija się coraz szybciej i obejmuje swoim działaniem coraz więcej dziedzin życia. Warto w tym miejscu również wspomnieć, że na przestrzeni ostatnich lat liczba wolontariuszy stale rośnie. Bardzo często są to ludzie mło-

dzi, uczący się lub studiujący. Bardzo ważną rolę w rozwoju wolontariatu odgrywają regionalne centra wolontariatu. Można wyróżnić trzy główne obszary jego działania:

- biura pośrednictwa pracy dla wolontariuszy, których zadaniem jest szkolenie wolontariuszy oraz łączenie ich z organizacjami i instytucjami,
- promocję wolontariatu, uświadamianie o potrzebie działań wolontarystycznych, edukację,
- programy pilotażowe, których celem jest przygotowywanie instytucji do pracy z wolontariuszami [Kanios, 2008: 55].

Należy także podkreślić, że Centrum Wolontariatu uczyła społeczeństwo na potrzeby innych, kreuje postawy obywatelskiej odpowiedzialności i poszanowanie demokracji. Powyższe cele są osiąmane za pomocą wykonywania następujących zadań:

- promowanie idei wolontariatu wśród organizacji pozarządowych, środowiskach biznesu oraz w środkach masowego przekazu,
- wprowadzanie elementów programu wolontarystycznego we współpracy z instytucjami, a także organizacjami;
- prowadzenie biur pośrednictwa pracy dla wolontariuszy;
- nawiązywanie kontaktów z ośrodkami wolontarystycznymi z innych krajów w celu wymiany doświadczeń;
- opracowywanie zasad postępowania wolontarystycznego [Filipiak, 2004: 66].

Jak wskazują powyższe cele Centrum Wolontariatu wspomaga wszystkich wolontariuszy w Polsce. Należy jednak podkreślić fakt, że jednym pomaga bezpośrednio, drugim zaś pośrednio. Ponadto powyższe centrum organizuje szkolenia zarówno dla instytucji, jak i wolontariuszy. Każdy wolontariusz mający ochotę wybrać się na takie szkolenie może to zrobić. Musi tylko wcześniej zapisać się na konkretne szkolenie na stronie internetowej Centrum Wolontariatu. Warto również podkreślić, że Centrum Wolontariatu zajmuje się promocją wolontariatu w Polsce. Organizuje różnego rodzaju kampanie reklamowe, a także imprezy z okazji dnia wolontariusza, który przypada 5 grudnia.

Zamiast wniosków

Intensywność rozwoju wolontariatu będzie w przyszłości drogą, na której realizowane będą główne cele pracy socjalnej z potrzebującymi pomocy. Wynikać to będzie głównie z powiązania tego rodzaju działalności z biznesem, szeregiem ulg i zwolnień podatkowych. Przez utworzony w ten sposób system kierowany będzie strumień pieniędzy, który zbuduje istotny filar dla działalności socjalnej. Koszty ponoszone przez wolontariat były i nadal będą mniejsze, niż organizacji sztywno zinstytucjonalizowanych. Zachowana przy tym zostanie pierwotna idea, dla której omawiany wolontariat zastał powołany.

Nie można również wykluczyć takiej sytuacji, kiedy wolontariat będzie stanowił alternatywną formę aktywności społecznej dla wielu ludzi. Dla nich to bowiem polityczna działalność, która została wielokrotnie skompromitowana jest nie do zaakceptowania. Im częściej scena polityczna będzie areną, która tracić będzie wiarygodność i zaufanie, tym szerzej i bardziej rozwijać się będą pozarządowe, w tym i wolontarystyczne, schematy aktywności społecznej na każdym szczeblu organizacji społeczeństwa. Innej alternatywy struktury społeczne nie wypracowały i należy przypuszczać, że nie wypracują. Brak aktywności społecznej, a przy tym i zanik rozwoju wolontariatu, jako alternatywy dla rozwiązań mocno sformalizowanych grozi autodestrukcją struktur społecznych, a w konsekwencji i demontażem systemów demokratycznych na skutek zaniku ich efektywności.

Summary

The intensity of the development of voluntary service will be in the future a road on which the main aims of social work will be realized by helping people in need. A series of tax reliefs and exemptions will be mainly the consequence of connecting this type of activity with business. A system created in this way will allow to help transfer a stream of money which will build an essential pillar for the social activity. Costs borne by voluntary service were

lower and still will be lower than costs of strictly institutionalised organisations. Moreover, this primal idea, for which above mentioned voluntary service was set up, will be retained.

One cannot also exclude such a situation when voluntary service makes up an alternative form of social activity for many people. Because for them the political activity which was discredited many times is not possible to accept. The more often a political scene will be the arena which will be losing credibility and confidence, the more often and wider will develop non-governmental patterns of social activity including voluntary ones at every level of the organization of society. Social structures have not worked out any different alternative and it is necessary to suppose that they will never work it out. The lack of social activity, and at the same time a lack of development of voluntary service as an alternative for strongly formalised solutions is threatened with self-destruction of social structures, and in the consequence dismantling of democratic systems as a result of a decline in their efficiency.

- [1] Filipiak, B. 2004. *Drugi i Trzeci sektor w realizacji zadań publicznych. Wybrane problemy teorii i praktyki*, Wyd. WSIE, Szczecin.
- [2] Firlej, M. 2002. *Jak zaangażować wolontariusza*, Warszawa.
- [3] Gawroński, S. 1999. *Ochotnicy miłości bliźniego. Przewodnik po wolontariacie*, Warszawa.
- [4] Gluziński, A. 2005. *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Warszawa.
- [5] Kanios, A. 2008. *Společne kompetencje studentów do pracy w wolontariacie*, Lublin.
- [6] Maciuła, M. 2001. *Od dylematów do ustawy*, in: *Rocznik, barwy wolontariatu*, nr 7, Warszawa.
- [7] Nowosiadły, A. 2006. *Szkolenie przygotowujące wolontariuszy do pracy w świetlicach dla dzieci i młodzieży*, Warszawa.
- [8] Ochman M., Jordan, P. 1997. *Jak pracować z wolontariuszami*, Warszawa.
- [9] Podgórecki, A. 1998. *Wolontariat*, in: *O etyce służb społecznych*, W. Kaczyńska (red.), Warszawa.
- [10] Siemieńczuk, A. 2000. *Wolontariat we Francji*, „Wolontariat w Europie”, nr. 3.

- [11] Skidmore, R. A. Thackeray, M. G. 1996. *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Warszawa.
- [12] Urban, B. 1997. *Zachowania dewiacyjne młodzież*, Kraków.
- [13] Załuska, M. 1998. *Społeczne uwarunkowania angażowania się w działalność organizacji pozarządowych*, in: *Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim*, M. Załuska, J. Boczoń (red.), Wyd. Śląsk, Katowice.